

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 349.3(477)

DOI:10.32680/2409-9260-2020-3-4-276-277-50-58

**ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ
ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ**

Волохова І. С., доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, України
e-mail: volokhovais@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-1757>

***Анотація.** Мета статті полягає у аналізі зарубіжного та вітчизняного досвіду реформування пенсійної системи. Методика. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. Результати. Досліджено зарубіжний досвід реформування пенсійної системи. Проаналізовані такі пенсійні системи як Німеччина, США та Швеція. Практична значимість. Пенсійна система в будь-якій країні є одним з важливих елементів соціального захисту осіб найманої праці та важливим індикатором соціальної політики, тому реалізація зобов'язань держави, встановлених на конструктивному рівні, обумовлює необхідність створення та забезпечення функціонування в країні відповідної системи, економічно та юридично гарантованого права на соціальне забезпечення.
Ключові слова: Пенсія, пенсійна система, Пенсійний фонд України, реформа, ЄСВ.*

**FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE OF PENSION SYSTEM
REFORM**

Irina S. Volokhova, Doctor of Economics, Associate Professor, Manager of Department of Finances, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: volokhovais@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-1757>

***Abstract.** The purpose of the article is to analyze foreign and domestic experience in reforming the pension system. Method. The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of the following general and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. Results. The foreign experience of pension system reform has been studied. Pension systems such as Germany, the United States and Sweden are analyzed. Practical significance. The pension system in any country is one of the important elements of social protection of employees and an important indicator of social policy, so the implementation of state obligations established at the constructive level, necessitates the creation and operation of the country system, economically and legally guaranteed the right to social security. The pension system is an important element of social protection of citizens and an important indicator of social policy. The degree of pension provision is determined by the economy and the labor market. Reforms and some measures to optimize the work of the pension system in recent decades have become a regu-*

larity not only in Ukraine but also in foreign countries. Demographic and economic imbalances are also inherent in foreign pension systems. To remedy the situation, foreign countries, like Ukraine, are trying to find ways to adapt the pension system to external changes. The experience of pension reforms is a useful experience in finding measures to stabilize the domestic pension system. This experience will help to avoid mistakes that have been made in other countries. The current pension system is mainly focused on low-paid and medium-paid workers, and given the high rates of pension insurance contributions are at a low level. Finding ways to solve modern problems of pension provision is the main task facing the social sphere.

Keywords: Pension, pension system, Pension Fund of Ukraine, reform, single social contribution.

JEL Classification: H55, H75, J26, J32

Постановка задачі. Пенсійна система – важливий елемент соціального захисту громадян та важливий індикатор соціальної політики. Ступінь пенсійного забезпечення визначає економіка та ринок праці. Реформи та окремі заходи по оптимізації роботи пенсійної системи за останні десятиліття стали закономірністю не тільки в Україні, але й в зарубіжних країнах. Демографічний та економічний дисбаланс властивий також зарубіжним пенсійним системам. Для виправлення ситуації, зарубіжні країни, як і Україна, намагаються знайти шляхи адаптувати пенсійну систему до зовнішніх змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню пенсійного страхуванню, присвятили свої праці низка вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема державне пенсійне страхування досліджували А. Скрипник, Т. Кравчук, Т. Дідковська, В. Толуб'як, В. Олексійко, Т. Бондалетова, О. Долгова, В. Візницька, Є. Заєць, Н. Нарожна, Ю. Привалов, Б. Умурзасв, Н. Внукова І. Беринцева та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досвід пенсійних реформ є корисним досвідом у пошуку заходів для стабілізації вітчизняної пенсійної системи. Цей досвід допоможе уникнути помилок, які були допущені в інших країнах. В результаті дослідження, був проведений порівняльний аналіз пенсійних системи Німеччини, Швеції та США з метою вивчення їх правозастосовного досвіду для України.

Мета дослідження. Враховуючи вищенаведене, метою статті є дослідження зарубіжного досвіду реформування пенсійної системи.

Основний матеріал. Огляд пенсійної системи інших країн слід розпочати з Німеччини, яка побудована на франко-німецької моделі. Пенсійна система Німеччини складається з трьох систем: обов'язкове пенсійне страхування, пенсійне страхування на підприємстві та приватне пенсійне страхування. Через демографічні проблеми в Німеччині в 1992 році провели реформування пенсійної системи [2]. Були знижені пенсійні виплати при достроковому виході на пенсію та виплата заохочень за пізній вихід на пенсію, збільшений пенсійний вік. Наразі розмір пенсійних внесків в Німеччині – 19,3%. Проведені реформи в Німеччині допомогли зменшити зріст внесків. Базова пенсія з елементами приватної накопичувальної системи в Німеччині негативно впливає на демографічні зміни та зміни на ринку праці [1].

Пенсійна система США, в свою чергу ділиться на дві складові: обов'язкове державне страхування та добровільне приватне страхування. Модель пенсійної системи США характерна для деяких країн Латинської Америки, а також Португалії. Загальна сума пенсійних внесків в США не має змогу забезпечити громадянам Америки гідний дохід по виходу на пенсію, адже пенсія – це 30% від заробітної плати. Стабілізувати такий фактор в США

повинні добровільні внески. Пенсійні програми в США побудовані на накопичувальному принципі в двох основних варіантах: встановлені виплати та встановлені внески. Перший варіант – це фіксований розмір, який залежить від заробітної плати та стажу роботи. Другий – інвестована програма. Нині в США функціонує 720000 приватних пенсійних фондів, в яких перебувають 50% всіх працюючих. Пенсійною реформою США був збільшений вік виходу на пенсію до 67 років. Пенсійна система США заохочує продовження роботи після виходу на пенсію різними надбавками. Пенсійною реформою США був збільшений вік виходу на пенсію до 67 років. Останні роки пенсійна система США позитивно функціонує, але є бажання урядовців реструктуризувати за зразком успішно діючого пенсійного плану [6].

В Швеції пенсійна система представляє собою соціально-демократичну модель. Шведська модель складається з трьох частин: державна (базова) пенсія; пенсія за вислугу років (вклад роботодавця); власні пенсійні збереження (приватне пенсійне страхування).

Державна (базова) пенсія складається з трьох компонентів: умовно-накопичувальна пенсія; персональна накопичувальна пенсія; гарантована пенсія. Персональна накопичувальна пенсія призначається з 61 років, гарантована пенсія – з 65 років. Держава здійснює індексацію пенсії. Гарантовану пенсію фінансує держава. Професійну пенсію отримують близько 91% робітників, вона складає 10% від заробітної плати, яка було перед виходом на пенсію. В Швеції шляхом реформування була замінена розподільча система з встановленими виплатами на змішану розподільчо-накопичувальну систему з встановленими внесками. Основні недоліки нової пенсійної системи посилили нерівність між пенсіонерами. Зменшення частки працюючих знизили коефіцієнт заміщення [4].

Коефіцієнт заміщення в пенсійних системах Швеції, США, Німеччини в 2018 р. зображений в таблиці 1.

Таблиця 1

Коефіцієнт заміщення в пенсійних системах Швеції, США, Німеччини в 2018 р., %

	Державне пенсійне забезпечення	Обов'язкове пенсійне забезпечення	Добровільне пенсійне забезпечення	Всього
Німеччина	42	-	16	58
Швеція	48,6	21,7	-	70,3
США	38,3	-	37,8	76,2

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

В результаті дослідження було виявлено, що в середньому в Швеції, США, Німеччини в 2018 р. пенсіонери отримали пенсію, порівнянну з 58-76,2% від звичного доходу. Найбільшу пенсію отримують пенсіонери США.

Таблиця 2

Коефіцієнт заміщення в пенсійних системах Швеції, США, Німеччини в 2019 р., %

	Державне пенсійне забезпечення	Обов'язкове пенсійне забезпечення	Добровільне пенсійне забезпечення	Всього
Німеччина	37,5	-	12,5	50
Швеція	37	19,9	-	56,9

США	35,2	-	32,6	67,8
-----	------	---	------	------

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

Дослідження виявило, що в 2019 р. в Швеції, США та Німеччині пенсіонери отримували 50-67,8% від звичного доходу. Найбільший коефіцієнт заміщення за державним пенсійним забезпеченням спостерігався в Німеччині. в той самий час коефіцієнт заміщення в розмірі 19,9% за обов'язковим пенсійним забезпеченням існує тільки в Швеції, в США та Німеччині такий відсутній показник відсутній. Коефіцієнт заміщення за добровільним пенсійним забезпеченням в 2019 р. у Швеції відсутній, в США такий коефіцієнт на 20,1% вище, ніж в Німеччині.

Динаміка коефіцієнта заміщення в пенсійних системах Швеції, США, Німеччини в 2018-2019 рр. представлена на рис. 1.

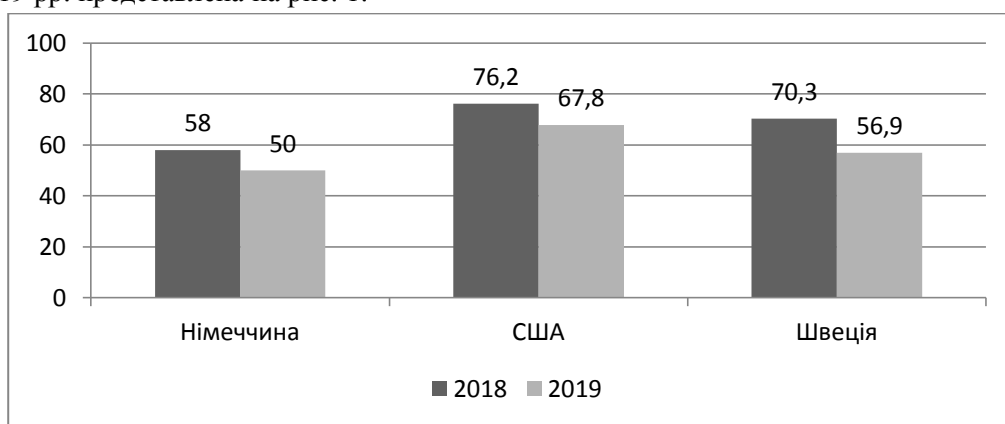

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів заміщення в пенсійних системах Швеції, США, Німеччини в 2018-2019 рр.,%

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

В результаті аналізу, було виявлено, що коефіцієнт заміщення знизився в пенсійній системі Німеччини на 8%, в США – на 8,4%, в Швеції – на 13,4%. Працездатне населення США за 2017-2019 рр. зменшилось на 6,5%, чисельність пенсіонерів збільшилась на 3,9%. Кількість пенсіонерів в Швеції за 2017-2019 рр. збільшилось на 0,5%, працездатне населення зменшилось на 1,6%. Кількість пенсіонерів в Німеччині за 2017-2019 рр. збільшилось на 2,6%, а працездатне населення навпаки зменшилось на 2%.

Старіння населення розраховується як відношення кількості похилих людей до кількості дітей. Динаміка коефіцієнта старіння населення в Швеції, США та Німеччини за 2017-2019 рр. представлена на рис. 2.

Дані рис. 2 свідчать про таку ситуація: в Німеччині на одну дитину одна похила особа. Коефіцієнта старіння в Німеччині за три роки зріс на 0,3. В США на двох дітей припадає одна похила людина, але коефіцієнт старіння збільшився на 0,1. В Швеції на одну дитину припадає одна похила особа, коефіцієнт старіння в Швеції з три роки знизився на 0,04.

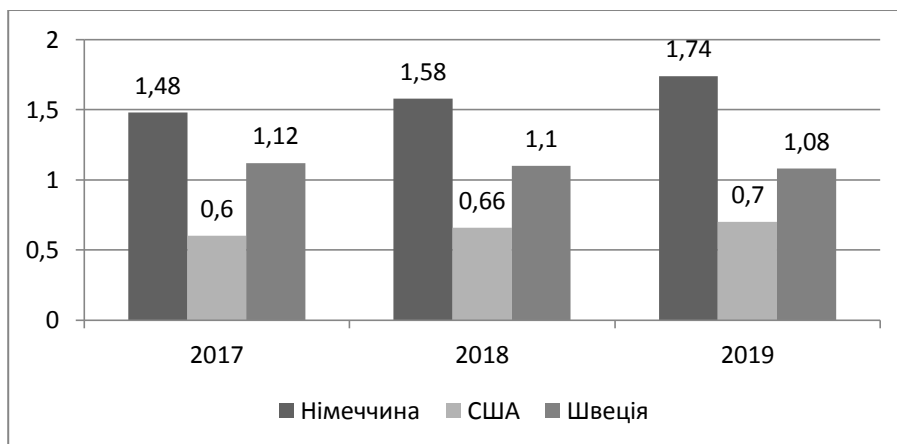

Рис. 2. Динаміка коефіцієнту старіння населення в Швеції, США, Німеччині за 2017-2019 рр., осіб

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

Пенсійні системи Швеції, США, Німеччини схильні до демографічного старіння населення. Демографічне старіння населення – це збільшення частки похилих осіб в загальній чисельності населення. Коефіцієнт демографічного навантаження – це відношення кількості непрацездатних осіб до кількості працездатних осіб. Динаміка коефіцієнта демографічного навантаження в Швеції, США, Німеччині за 2017-2019 рр. представлено на рис. 3.

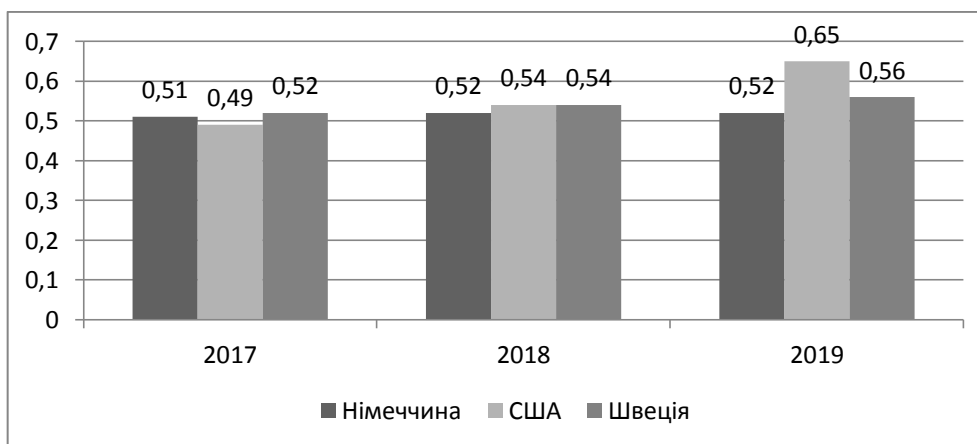

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта демографічного навантаження в Швеції, США, Німеччині за 2017-2019 рр.

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

Показники на рис. 3 свідчать про те, що в трьох розглянутих країнах в середньому на двох працездатних членів суспільства припадає один непрацездатна особа. Збільшується демографічне навантаження на працездатну особу – коефіцієнт демографічного навантаження в Німеччині за три роки збільшився на 0,05, в США – на 0,16, в Швеції – на 0,04.

Старіння нації обмежило виробленість, адже знизився рівень інновацій та повільного розповсюдження технологій.

Динаміка середньої тривалості життя в Швеції, США, Німеччини за 2017-2019 рр. за даними Бюро статистики Міжнародної організації праці (МОП) [3] відображена на рис. 4.

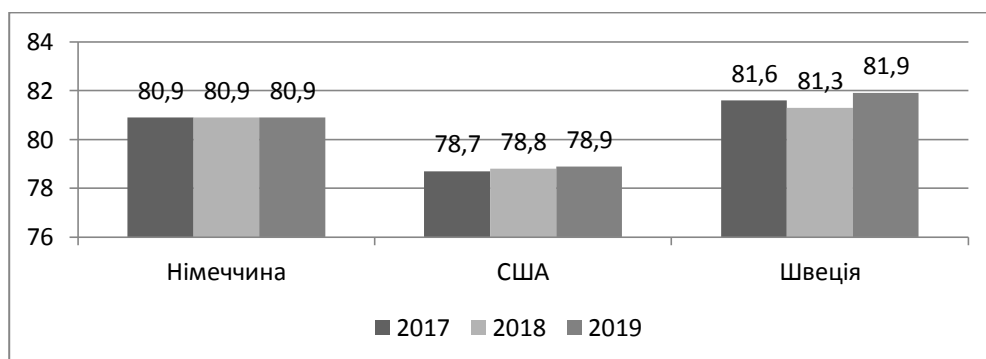

Рис. 4. Динаміка середньої тривалості життя в Швеції, США, Німеччини за 2017-2019 рр., років

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

В результаті дослідження, було виявлено, що найбільша тривалість життя в Швеції, за 2017-2019 рр. вона збільшилась на три місяці та складає 81 рік 9 місяців. Зростання тривалості життя – збільшує середній строк виплати пенсій.

Одне з найбільш гострих та негативних соціально-економічних явищ – безробіття. На рис. 5 показана динаміка рівня безробіття в Швеції, США, Німеччині за 2017-2019 рр.

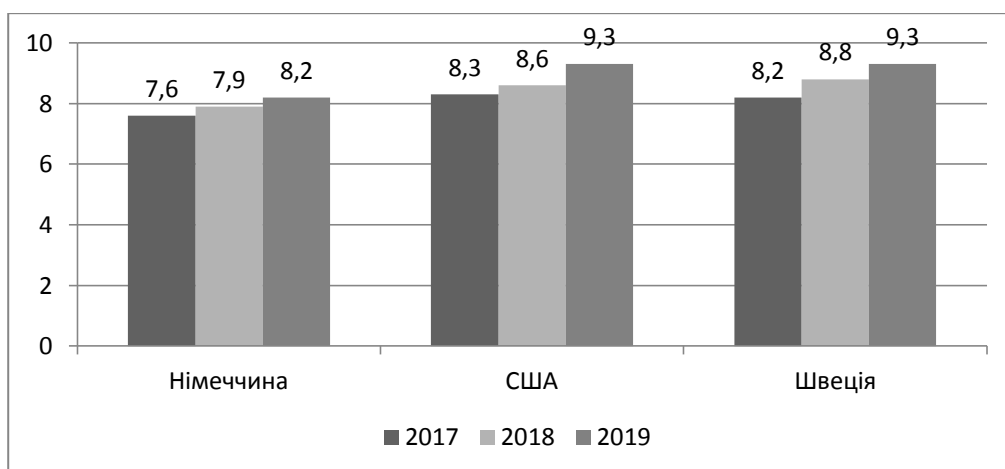

Рис. 5. Динаміка рівня безробіття в Швеції, США, Німеччині за 2017-2019 рр.,%

Джерело: складено автором за даними [4,5,6]

Рис 5 свідчить про те, що в 2017-2019 рр. відбувався зріст безробіття на 0,6% в Німеччині, на 1% - в США, на 1,1% - в Швеції. Робітники 55 років не знайдуть роботу по досягненню пенсійного віку.

Таким чином, серед проблем функціонування пенсійних систем Швеції, США, Німеччини можна виділити наступні: зменшення частки працюючих; перепона в існуванні розподільчих пенсійних систем; відмова населення від участі в добровільних пенсійних накопиченнях.

За порівняння проаналізуємо пенсійну систему України. Для аналізу було взято реформи пенсійного забезпечення з 2004 по 2019 рр. Пенсійна реформа 2004 р. ґрунтувалась

на ЗУ «Про загальнообов’язкове пенсійне страхування України», «Про недержавне пенсійне страхування». Ідея реформи – поступовий перехід від розподільчої до розподільчо-накопичувальної пенсійної системи. Передбачалось, що пенсія буде розділена на три частини: солідарну пенсія (гарантовану державою), накопичувальну (пенсійні внески з заробітної плати гарантовані після виходу на пенсію) та недержавну (кошти на особистому рахунку, які можливо інвестувати до виходу на пенсію в цінні папери та прибуткові активи). Розмір пенсії після реформи став залежним від заробітної плати. З 2004 року почалися відрахування відбувалися відрахування 33,2%. Але механізм накопичувальної системи не був розроблений, тому накопичувальна система не була впроваджена.

В 2010 році було введено в дію новий збір на загальнообов’язкове соціальне страхування. В 2011 році розпочався новий етап реформування системи пенсійного страхування прийняттям ЗУ «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [8], який обґрунтовував питання введення накопичувальної системи пенсійного страхування в дію. Накопичувальна система не була введена в дію. Спочатку її введення було перенесено до 2014 року, але й в 2014 році введення не відбулось. Ситуація з недержавним пенсійним страхуванням виглядає наступним чином. Ситуація з кількістю учасників НПФ нестабільна. Починаючи з 2005 року кількість учасників невинно зростала. Різне зростання відбулося в 2013 році, після чого ситуація з кількістю учасників відносно стабільна. Станом на 31.12.2017 загальна кількість учасників НПФ становила 840,8 тис. осіб (станом на 31.12.2016 – 834,0 тис. осіб) [1-2]. Послуги НПФ досі не користуються попитом та довірою серед населення. В 2016 році теж відбувалися спроби проведення нової пенсійної реформи. Але замість цього відбувалися тільки зміни до деяких законодавчих актів щодо пенсійного забезпечення. Ставку ЄСВ на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, яку сплачує роботодавець, знижено до 22%, чим обумовили збільшення дефіциту ПФУ (рис. 6). Для покриття дефіциту залучаються кошти не тільки пенсійного фонду, але й Державного бюджету України. Так, впродовж 2010–2016 рр. видатки Державного бюджету на фінансування пенсійних програм зросли більше, ніж у 2,2 рази, або на 78,5 млрд. грн., – до рівня 142,6 млрд. грн.

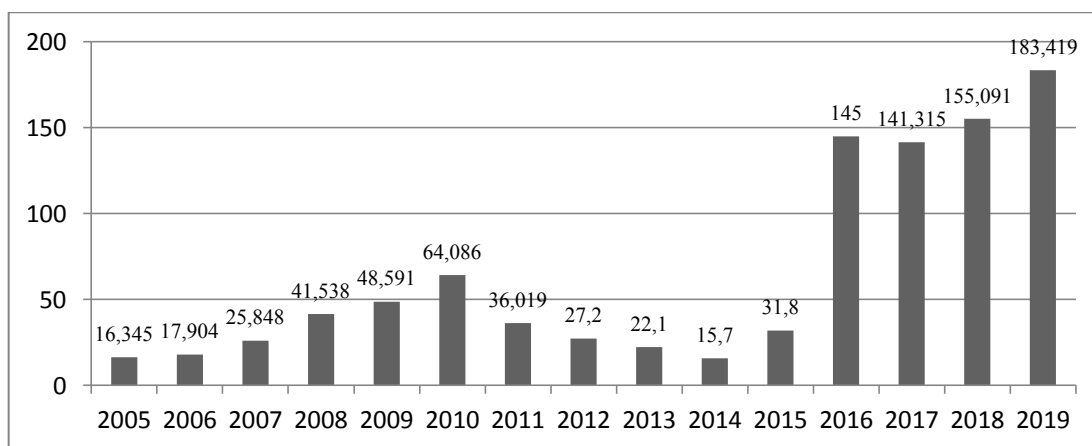

Рис. 6. Динаміка дефіциту бюджету Пенсійного фонду України за період 2005–2019, млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [8]

В 2017 році були нові введення, зокрема підвищення страхового стажу для громадян України. Таким чином, за новою пенсійною реформою для мінімального розміру пенсій страховий стаж збільшується для чоловіків до 35 років та для жінок до 30 років.

Українська пенсійна система складна, постійно реформується. Пенсійні реформи дозволять покращити пенсійну систему України, але при цьому є можливість враховувати зарубіжний досвід функціонування пенсійних систем.

Висновок. Аналіз світової практики забезпечення фінансової стійкості показав, що характерною рисою для зарубіжних країн є розповсюдження обов'язкових та добровільних накопичувальних систем, які доповнюють розподільчий механізм. Розподільчий механізм здебільшого існують на обов'язковому державному рівні, накопичувальний – в добровільних пенсійних програмах. Погіршення пенсійного забезпечення в Україні пов'язано з фінансовою та економічною кризою в країні. Основною проблемою діючої системи пенсійного страхування в Україні слід визнати існуючий дисбаланс фінансової організації системи обов'язкового пенсійного страхування. Особливе значення має законодавче забезпечення пенсійної системи. Повинна діяти чітка система захисту інтересів пенсіонерів. Не менше важливо сформуванню суспільну думку, переконати людей в необхідності реформ.

Основні проблеми розвитку пенсійної системи України: зростання загальної чисельності пенсіонерів, низький рівень пенсійного забезпечення, низький рівень фінансової грамотності населення, проблема збереження та використання пенсійних накопичень населення; підвищення страхового стажу, зростання дефіциту бюджету ПФУ, неофіційне працевлаштування, тіньова заробітна плата.

Діюча система пенсійного забезпечення в основному орієнтована на низькооплачуваних та середньо оплачуваних робітників, а враховуючи високі тарифи страхових внесків пенсії знаходяться на низькому рівні. Пошук шляхів вирішення сучасних проблем пенсійного забезпечення є головним завданням, яка стоїть перед соціальною сферою. Можна рекомендувати наступні заходи для удосконалення пенсійної системи України: розробка заходів по усуненню дефіциту бюджету ПФУ; розробка системи збереження та використання пенсійних накопичень; підвищення фінансової грамотності населення; збільшення розміру пенсійного забезпечення. Реалізація розроблених заходів дозволить підвищити ефективність системи державного пенсійного страхування та пенсійного забезпечення в Україні, підвищить зацікавленість населення до сплати страхових внесків, що в кінцевому рахунку призведе до збільшення пенсій громадян.

Список літератури:

1. Кулікова Є. О. Аналіз та дієвість пенсійних реформ в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 1(92). С. 64-70.
2. Кулікова Є. О. Сучасний стан та перспективи солідарної системи пенсійного страхування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 19. С. 71-75.
3. Офіційний сайт Міжнародної організації праці. URL: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> (дата звернення: 20.04.2020).
4. Пенсионная система Швеции. URL: <http://madan.org.il/ru/news/pensionnaya-sistema-shvecii> (дата обращения: 20.04.2020).
5. Пенсии в Германии в 2019, 2018 году: пенсионный возраст, виды пенсий, стаж работы, оформление пенсии. URL: ru-geld.de/pension/ (дата обращения: 04.03.2020).

6. Роик, В. Д. Российская и зарубежная практика пенсионного обеспечения: монография / В. Д. Роик. – Москва : Издательство Юрайт, 2019. – 336 с.
7. Социальное страхование в Германии URL: rusmoney.de/versicherung/article12879/soziale-versicherung-indeutschland.html (дата обращения: 04.04.2020).
8. Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/deficit/pension/> (дата звернення: 20.03.2020).

References:

1. Kulikova Ye. O. Analiz ta diievist' pensijnykh reform v Ukraini. Naukovyj visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli. 2019. № 1(92). S. 64-70. [in Ukrainian].
2. Kulikova Ye. O. Suchasnyj stan ta perspektyvy solidarnoi systemy pensijnoho strakhuvannia v Ukraini. Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. 2018. Vyp. 19. S. 71-75. [in Ukrainian].
3. Ofitsijnyj sajt Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi. URL: <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>. (data zvernennia: 20.04.2020). [in Russian].
4. Pensyonnaia systema Shvetsyy. URL: madan.org.il/ru/news/pensionnaya-sistema-shvecii (data obraschenyia: 20.04.2020). [in Russian].
5. Pensyy v Hermany v 2019, 2018 hodu: pensyonnyj vozrast, vydy pensyj, stazh raboty, oformlenye pensyy. URL: ru-geld.de/pension/ (data obraschenyia: 04.03.2020). [in Russian].
6. Royk, V. D. Rossyjskaia y zarubezhnaia praktyka pensyonnoho obespechenia: monohrafiya / V. D. Royk. – Moskva : Yzdatel'stvo Yurajt, 2019. – 336 s. [in Russian].
7. Sotsyal'noe strakhovanye v Hermany URL: rusmoney.de/versicherung/article12879/soziale-versicherung-indeutschland.html (data obraschenyia: 04.04.2020). [in Russian].
8. Tsina derzhavy. URL: <http://old.cost.ua/budget/deficit/pension/>. (data obraschenyia: 20.03.2020). [in Ukrainian].